

»Ekološki problem«, konstrukcija ili stvarnost i moguća rješenja

MARIJAN KILIĆ
Student sociologije
Zagreb

UDK: 30:504
316.334.5
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 6. travnja 1991.

Teza i polazište za razmatranje ovog pitanja je: »ekološki problem« je jedan od mogućih problema koji su nastali tijekom niza historijskih epoha u povijesti čovječanstva. Poznato je da svaka historijska epoha ima svoje dominantne probleme koji imaju biti neodloživo riješeni, no jesu li svi stvarni problemi ljudskog života, to je pokazala povijest. Ono što možemo sa sigurnošću tvrditi je, da su oni bili izraz sveukupnih konstelacija društvenih grupa i pojedinaca u svakom posebnom društvenom sistemu, a isto tako da su nastajali i bili definirani ovisno o stupnju spoznaje svake historijske epohe — njenim kulturnim, političkim i ekonomskim stanjem.

Definirani problemi su ovisili o: 1. dostignutom stupnju historijskog razvoja, 2. ciljevima i efektima kojima su se vodile društvene grupe u njihovu konstruiranju, 3. stupnju značaja koji se pripisuje pojedinom problemu, 4. mogućnostima za rješenje problema.

Ove četiri analitičke jedinice služe kao metodološki naputak za praćenje predmeta istraživanja, dok se u stvarnosti sve poživljaju međusobno se nadopunjujući.

1. Dostignuti stupanj historijskog razvoja

Promatrano u historijskom kontekstu, svako dosadašnje društveno uređenje nosilo je i svoje dominirajuće probleme, kao izraz materijalnog i intelektualnog razvoja i glavnih nosilaca društvene moći. Diferencijacija problema sadržavala je svu proturječnost društvenih odnosa, a ona društvena snaga koja je bila subjekt i dominantni faktor moći postavljala je probleme ovisno o svom spoznatom interesu. Gledajući kroz povijest, njihovi problemi — vještice, kršćani, muslimani, kapitalisti, komunisti i mnogi drugi — postali su dio prošlosti, dok su fundamentalna pitanja ljudskog života samo promijenila forme. U tom kontekstu, »ekološki problem« je bio minoran, dok danas po nekim spoznajama on zauzima odlučujuće mjesto za opstanak čovjeka. Takva spoznaja — odnosa čovjeka prema prirodi, u pesimističkim znanstvenim prognozama predstavlja u teleološkom smislu pitanje života i smrti, kako čovjeka tako i svemira. No, po našem mišljenju, to predstavlja još jedan tempocentrizam još jedne historijske epohe, odnosno onog nehistorijskog mišljenja koji u svom horizontu spoznaje nema varijablu vremena kao osnovnog nosioca promjene. Dok je dosadašnji odnos čovjeka prema eko-sistemu bio zasnovan na antropocentričkom utilitarizmu, danas se takav odnos želi promijeniti od nekih socijalnih grupa te dovesti u stanje prvobitne ravnoteže. Međutim, unatoč svim spoznajama »štetnosti«, takav se odnos želi i zadržati, gdje eko-sistem treba služiti čovjeku za neprestani samorazvoj. Zbog promjenjenih društvenih okolnosti čovjek nije onaj koji se vodi svojim interesima, već predstavlja sredstvo onih sila koje je sam stvorio (institucija, kapitala, itd.), te se »ekološki problem« javlja kao »residuum sentimenta« antropocentričkog utilitarizma, odnosno kao strah gubitka vlasništva nad resursima neophodnih za život. Sa stajališta društvene moći-kapitala, problem se javlja kao pitanje njegove reprodukcije, a sa stajališta stupnja materijalnog razvoja — industrijalizma, automatizma, eko-sistem je predmet jednog od sub-sistema.

Dok, sa stajališta intelektualnog razvoja (današnje vladajućeg) — instrumentalnog uma, ekosistem predstavlja samo tehničko pitanje za način primjene racionalističkih predmeta, uređaja itd.

2. Ciljevi i efekti kojima se vodi određena društvena grupa u njihovu konstruiranju

Konstruirani problem ovisi o postizavanju željenih ciljeva i efekata konstrukcije, one društvene grupe (snage) koja definira problem. Tako se, u tom kontekstu problemi mogu postaviti (biti) kao:

a) **Konstrukcija** — koja može biti izmišljeni predmet, društvena grupa, apstraktna sila — koju definira određena društvena grupa kao takvu, s ciljem postizanja kontrole nad društvenim životom. »Problemi« se prikazuju kao neprijateljske prijeteće sile koje kao takve prijete uništenju određenog društvenog sistema. Tako se zapravo izražava težnja za legitimitetom i legalitetom upotrebe sredstava javne prisile u društvenom životu, a samim time sredstva se prikazuju kao neophodna »zaštita«. Takav sistem konstrukcije bazira se na modelu odnosa »mi-grupe« i »oni-neprijatelji«, a prisila se stvarno upotrebljava u »mi-grupi« za različite diferencijacije po raznovrsnim kriterijima. »Ekološki problem«, u tom smislu, može poslužiti kao konstrukcija, da se njegova važnost predimenzionira. Na taj način, daju se ingerencije određenoj društvenoj snazi (instituciji) za upotrebu prisilnih sredstava u svim onim slučajevima kada se ocijeni da se narušava »ekološka ravnoteža«.

Praktična posljedica može biti forsiranje jedne od privrednih grana na račun drugih, gdje određena interesna grupa svoj ekonomski interes postavlja kao »ekološki interes« cijelog društva, itd.

b) **Tenzija** — se postavlja na takav način da se stalno obnavlja problem kao nerješiv, s ciljem da se društvo drži u stanju »napetosti«, što ima efekt osiguravanja monopola na persuazivnost budućih manipulacija, gdje se informacije rješavanja plasiraju iz jednog centra društvene moći. U tom smislu najčešće se forsira jedan od nazora na svijet kao jedino istinit. U našem vremenu to je znanost — najčešće prirodna, kojoj se priznaje atribut objektivnosti i neutralnosti. Drugi nazori — religijski, filozofski, spiritističko-okultistički, pa čak i neke društvene znanosti proglašavaju »šarlatanskim«. Na taj način, jedini izvor informacija ostavlja se preferiranoj znanstvenoj grupi — koja sa grupom na vlasti dozira kritične informacije onoga trenutka kada smatra da će takva informacija izazvati daljnju ovisnost. Primjer: stalna briga za zdravlje pušača. U tom kontekstu »ekološki problem« se javlja kao još jedan od mogućih izvora tenzije i kao mehanizam za diktirano ponašanje građana.

c) **Manifestacija** — problem je stvarni izraz društvenih okolnosti i prijeteći neposrednom ugrožavanju ljudskih života, postavlja se na takav način da se uzroci problema uklone (iskorjene). Primjer: liječenje od boginja, od raka. »Ekološki problem« u tom kontekstu (npr. štetnost od radijacije) može biti preuveličan kako bi se skrenula pozornost s »neposrednijih« izvora ugrožavanja, kao što su: glad, ratovi, nedemokratski društveni život, itd. Problemi, najčešće bivaju u domeni epistemološkog monopola vladajućih elita.

d) **Zabluda** — problemi nastaju iz neznanja, nestručnosti društvenih grupa koje imaju vlast, a najčešće se javljaju kao produkt ideološke prezasićenosti, a samim time se rješavaju nepostojeći problem. Primjer: uvođenje planskog gospodarstva. Dakle, »ekološki problem« se može tretirati kao zabluda — od vladajućeg instrumentalnog uma, koji izdatke za saniranje i uspostavljanje ravnoteže u eko-sistemu smatra nepotrebnim jer sistem i bez otvaranja tog pitanja dobro funkcioniše. Dok se, na drugoj strani, oni koji inzistiraju na problemima karak-

teriziraju kao: nestručni pojedinci bez uvida u ljudske potrebe, a to su pretežno društveni znanstvenici koji nemaju drugog posla doli kritiziranje dostignuća suvremene civilizacije.

3. Stupanj značenja koji se pripisuje pojedinom problemu

Svi problemi društvenog života kreću se po ljestvici općosti i značaja koji im se pripisuje. Problemi mogu biti okarakterizirani kao:

a) **Primarni** — koji se imaju rješavati prvi, dok se drugi ostavljaju za »bolja vremena«. Na njima se mobiliziraju sve društvene snage. Primjeri: borba protiv unutrašnjeg i vanjskog neprijatelja, traganje za nenarodnim imenima ulica.

b) **Sekundarni** — imaju manji značaj, u najboljem slučaju se postavljaju u nadležnost određenog segmenta državnog aparata. Primjer: ministarstvo za ekologiju za »ekološki problem«.

c) »Efemerni« — neznatni su i rješavaju se u psihijatrijskim ili psihoanalitičkim uredima, jer predstavljaju probleme pojedinaca.

U ovom kontekstu »ekološki problem« ovisi — kao i drugi problemi — o odnosu snaga u društvu i one političke stranke (društvene grupe) koja će definirati značaj problema.

4. Mogućnosti za rješenje problema

Kakve će biti mogućnosti za rješenje problema ovisi o: 1. dostignutom stupnju historijskog razvoja, 2. ciljevima i efektima kojima su se vodile društvene grupe u njihovom konstruiranju, 3. stupnju značaja koji se pripisuje pojedinom problemu — što smo do sada razložili, a promatrano konkretno sve to se preslikava i izraz je društvene strukture i odnosa u njoj.

Svaka mogućnost htijenja da se riješi određeni problem podrazumijeva i strategiju njegova rješavanja, što predstavlja niz instrumenata, pravila, propisa, kojima se stavlja u funkciju određeni potencijal za postignuće namjeravanog cilja. Strategija u jednom društvu ovisi o: a) spoznaji načina rješavanja i sijesti o problemu (kulturni odnosi), b) sredstvima kojima se koristi spoznaja da se sredstva stave u funkciju rješenja (ekonomski odnosi), c) legitimitetu državnog aparata da primijeni spoznaje i sredstva za rješenje (politički odnosi).

Imajući na umu današnje potencijale svi problemi bili bi rješivi kada bi postojala dobra volja. Međutim, kako vidimo problemi i dalje ostaju, jer društvena struktura odražava različite interese svih sfera društvenog života i subjektivnih interesa tako da ne postoji samo jedna dominirajuća sfera. Na taj način, »ekološki problem« može biti samo jedan od mogućih. U tom smislu, pojedinci se nalaze u proturječju kako jedan prema drugome, tako i prema samome sebi. Primjer: ministar energetike je suprotstavljen sam sebi, jer njegovo zalaganje za proizvodnjom više energije (nuklearne) proturječi njemu kao privatnom čovjeku (ribič), a na isti način dolazi u sukob s onima koji su protivnici nuklearne energije.

Dakle, strategija koja će se primijeniti ovisi o društvenoj strukturi i odnosima u njoj. A mogućnosti djelovanja u društvenoj strukturi mogu biti kroz:

a) **Društveni pokret**; njime bi se trebalo preispitati cjelokupni sistem vrijednosti i značenja dosadašnjeg načina života, što predstavlja jedini mogući način rješavanja, u kojem bi se preispitivanjem uzroka i izvora nastanka problema našle mogućnosti za njegovo rješenje.

Time bi se odbacila hipokrizija rascjepkanosti individua, te bi novim sistemom vrijednosti odista preispitali svoj ekološki stav. U tom slučaju ljudi bi bili najprije »ekolozi« a tek onda političari, energetičari, učenici i kritički kritičari. Jer, dok god ljudi budu kritičari posljedica, a

ne i svjesni uzroka koji dovode do njih, problemi će i dalje ostajati još jedan od mnogih načina iskazivanja nezadovoljstva cjelokupnim životom.

b) **Političke stranke;** jedan od mogućih načina legitimne borbe za uspostavu monopola na izražavanje interesa, gdje bi »zelena stranka« pokušala pridobiti »glasačku mašineriju«. U slučaju osvajanja vlasti praktička konzekvenca bi bila »ekološka diktatura« u kojoj bi se »ekološki problem« pokazao kao »konstrukcija« ili »tenzija«, za legitimitet upotrebe prisilnih sredstava u diktaturi društvenog života. U krajnjoj kozekvenci to bi značilo da se svaka djelatnost ljudskog života — kada to nalažu interesi opstanka na vlasti »zelene stranke«, mogli definirati kao »anti-ekološka« djelatnost.

c) **Birokratiziranje problema;** na način da se propišu svi uvjeti usklađivanja ekonomije, energetike, kulture, ekologije. Što će imati za praktičnu konzekvencu smanjenje izbora življenja i slobodnog ljudskog djelovanja i ponašanja. Na drugoj strani pojaviti će se još jedan način normiranja društvenog života — od strane institucije koja će donositi te propise, a u praksi će to biti još jedan od mnogih otuđenih centara društvene moći.

d) **Instrumentalni um;** »problem je izmišljen od strane onih koji sprečavaju nesmetan razvoj, a uz to nemaju niti uvida u mogućnosti tehnologije — genetičkog inženjeringa, mikroelektronike i nuklearne energije«.

Zaključak — problem postoji jer je definiran kao problem, no, inzistiranje na njemu uključuje i sva dosadašnja neriješena pitanja: što je najveća vrijednost, čemu težim, kamo idemo itd. Koliko je »ekološki problem« stvaran to će historija pokazati i na pravi način vrednovati.

LITERATURA

- Mumford Lewis: *Mit o mašini I, II*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1986.
Cifrić Ivan: *Socijalna ekologija — prilozi zasnivanju discipline*, Globus, Zagreb, 1989.
Horkheimer Max: *Kritika instrumentalnog uma*, Globus, Zagreb, 1988.
Schaff Adam: *Kamo vodi taj put?*, Globus, Zagreb, 1989.
Supek Rudi: *Društvene predrasude*, Radnička štampa, Beograd, 1973.
Đurić Mihajlo: *Sociologija Maxa Webera*, Matica Hrvatske, Zagreb, 1974.
Russell Peter: *Buđenje planeta*, Globus, Zagreb, 1989.
Edelman Murray: *Constructing the Political Spectacle*, Chicago University Press, 1987.

»THE ECOLOGICAL PROBLEM«, CONSTRUCTION OR REALITY — AND POSSIBLE SOLUTIONS

MARIJAN KILIĆ

The basic hypothesis and starting point for reflecting upon this issue is the following: »the ecological problem« has developed through a succession of historical epochs in the history of mankind.

We know that each historical epoch has its dominant problems which ought, due to their definition, be solved without delay, but only history has been able to prove whether those were the true problems of human life. What we can affirm with certainty is: that they were the manifestation of all the constellations of social groups and individuals in each particular social system, and also that they had emerged and were defined depending on the degree of knowledge of each historical epoch — its cultural, political and economic position. The problems defined depended on: 1) the achieved stage of historical development, 2) the goals and effects the social groups were led by while constructing them, 3) the point of significance attributed to a certain problem, 4) the possible solutions to the problems.

These four analytical items serve as methodological instruction for following up the subject of research, while in real life they are intertwined mutually, complementing each other.